

КАКВО СЕ СЛУЧИ? АНАЛИЗ НА ТРАНСФОРМАЦИЯТА НА ПОЛИТИЧЕСКИЯ
ПРОЦЕС В БЪЛГАРИЯ СЛЕД 2021 г.

Светлин Тачев

WHAT HAPPENED? ANALYSIS OF THE POLITICAL PROCESS
TRANSFORMATION IN BULGARIA AFTER 2021

Svetlin Tachev

Abstract: The anti-government protests of 2020 brought about a transformation of the political process in Bulgaria. People's discontent was marked by the change of generations. This replaced the main public opposition of the last 30+ years, namely communism vs. anti-communism, with the battle between status quo and change. The expectations were that the transformation process would end in 2021. However, it turned out that it went through several more stages to its end in 2023. This article analyzes the factors leading to the emergence of new stages in Bulgaria's political transformation.

Keywords: protests; Bulgaria; transformation; political process.

Антиправителствените протести от 2020 г. генерираха процес на трансформация на българската политическа система. Протестите започнаха от най-младите, родени след 1997 г. – от „поколението Z“. Това са хора, които не помнят антиправителственото недоволство срещу кабинета на Жан Виденов и не са участвали в антиолигархичните протести от 2013 г. (Тачев 2021) Смяната на поколенията промени и дневния ред на младите. Противопоставянето „комунизъм-антикомунизъм“ беше заменено със „статукво-промяна“. Това пък доведе до обединение между хора с разнообразни политически възгледи в обща спойка срещу управлението на ГЕРБ.

Протестите от 2020 г. станаха катализатор за възхода на нови политически субекти. По този начин беше стартирана трансформация на българския политически живот. Институционалната нестабилност генерира серия от предсрочни избори, промени в Изборния кодекс, управление на служебни кабинети и остро политическо противопоставяне по оста „статукво-промяна“. Затова след балотажа на президентските избори и създаването на кабинета на Кирил Петков, интерпретацията на събитията доведе до заключението, че процесът на трансформация е завършен и започва нов политически цикъл (Тачев 2022).

От дистанцията на времето се оказва, че този анализ е прибързан. Опасност, която се крие в паралелния анализ на текущите политически процеси – без нужната дистанция на времето. Трансформация или „малката революция“ според Андрей Райчев (Петрова 2021) не приключи в края на 2021 г. Генерираха се нови събития, които влязоха в рамките на по-дълъг времеви пе-

риод (2020–2023 г.) и оформиха още два етапа в развитието на политическата трансформация – след протестите (2020 г.) и победата на „промяната“ през 2021 г., статуквото потърси „реванш“ (2022 г.), а политическото противопоставяне доведе и до „колаборация“ между основните опоненти (2023 г.).

Затова в настоящата статия ще бъдат анализирани факторите, които доведоха до пораждаването на нови етапи в политическата трансформация на България.

Преформатиране на противопоставянето

Формирането на правителството на Кирил Петков в края на 2021 г. се изгради на базата на противопоставянето „статукво-промяна“ между новите партии „Продължаваме промяната“, „Демократична България“ и ИТН, но и с помощта на БСП, която беше възприемана до този момент като част от „статуквото“. Началото на кабинета обаче беше белязана от два външнополитически фактора, които създадоха предпоставки за напрежение между коалиционните партньори и преформатиране на противопоставянето. Руската инвазия в Украйна започна да променя посоката – от „статукво-промяна“ към „Изток-Запад“, характерно за 90-те години на ХХ в. Войната рефлектира и върху оказването на западен натиск върху България за премахване на вето над Северна Македония за стартиране на преговорен процес за присъединяване ѝ към Европейския съюз. По този начин се породиха вътрешнокоалиционни кливиджи, които рефлектираха върху единството на кабинета „Петков“. Темата за подкрепа на Украйна беше умело преодоляна заради географската дистанция, но казусът „Северна Македония“ стана повод ИТН да изтегли министрите си от правителството, да спомогне за свалянето на правителството на Кирил Петков и да задълбочи политическата криза.

Противопоставянето през цялата 2022 г. доведе до пореден паритет между първите две сили на изборите през октомври, но и до разместване на политическите лагери и ново противопоставяне – особено след като БСП гласува заедно с ГЕРБ-СДС и ДПС както за председател на 48-ото Народно събрание (беше избран Вежди Рашидов от ГЕРБ-СДС), така и за премахването на изцяло машинния вот и създаване на смесен модел с хартиена опция. По тази причина Първан Симеонов отбелязва в интервю за „Сега“, че:

„трусовете бяха сито, което оголи два сектора – консервативен, по-източен, в лицето на ГЕРБ, ДПС и вече БСП; западно прогресистки, либерален, в лицето на ПП, ДБ“ (Божидаров 2022).

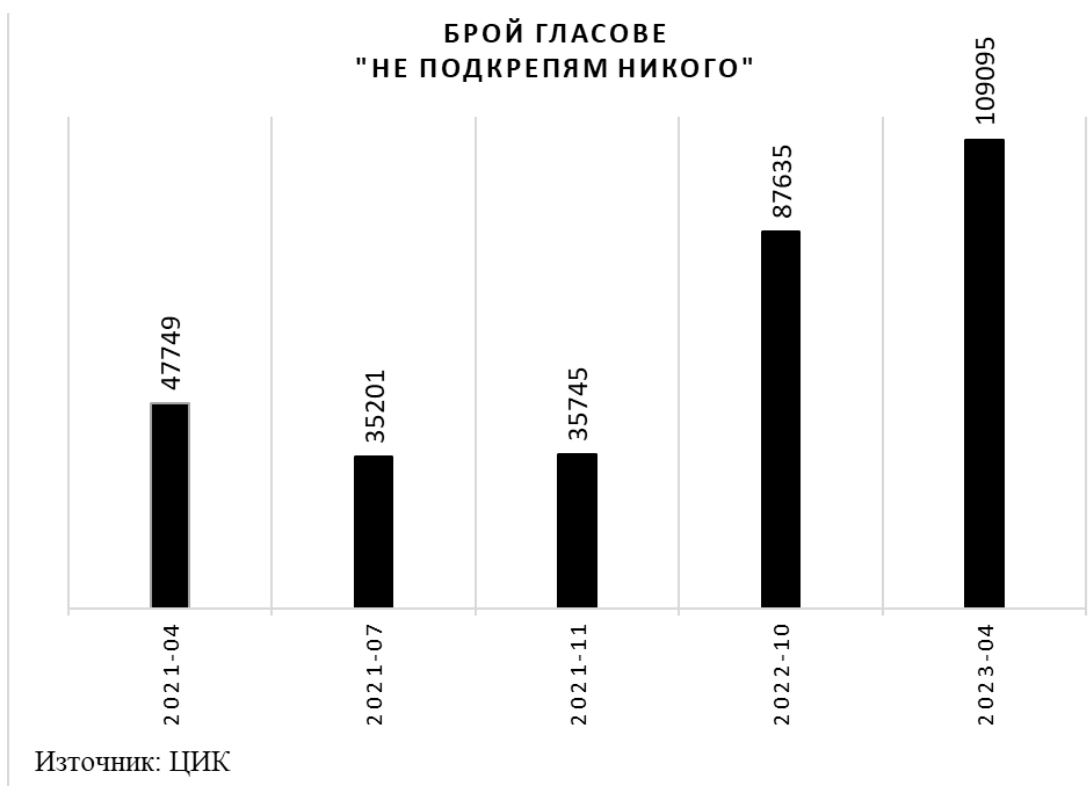
По всичко личеше, че след втората електорална победа на ГЕРБ-СДС на предсрочните парламентарни избори на 2 април 2023 г., формирането на редовен кабинет отново ще е трудно, тъй като заплетеният политически ребус беше почти същия като този след изборите през октомври 2022 г. – патова ситуация и предпоставка за нови предсрочни избори без възможен изход от политическата криза.

Вътрешнополитическата динамика, обусловена от обществена умора, партийно изхабяване, намаляваща избирателната активност (*фиг. 1*), както и геополитическата ситуация, доведоха все пак до трудна договорка за общо управление между ПП-ДБ и ГЕРБ-СДС, което лидерът на „Да, България“ Христо Иванов определи като „мини политически преход“ по рестартиране на институциите на парламентарната република (Андреев 2023).

Показателен пример за липсата на алтернатива пред гражданите беше и нарастващата подкрепа за „Не подкрепям никого“ (*фиг. 2*)

(фиг.1)

(фиг.2)

По този начин колаборацията между основните политически противници в последните три години доведе до края на два политически процеса. Първо, протестната 2020 г. приключи оконча-

телно през 2023 г. (Тачев 2023). Второ, правителството легитимира Делян Пеевски като политически фактор – точно десет години след антиправителствените протести „ДАНСwithme“.

Новото мнозинство обаче оформи и ново противопоставяне. Първоначално, краят на битката „статукво-промяна“ премина временно през Хобсовата „война на всеки срещу всеки“, за да започнат да се сформират нови съюзи. (Тачев 2023). Например, противопоставянето между ПП-ДБ и президентът Румен Радев, което достигна до призови за импийчмънт на държавния глава.

Курсът на правителството „Денков“ към ясна евроатлантическа насоченост, който кабинетът „Петков“ не можа да поеме заради БСП, оформи два блока, макар и не достатъчно хомогенни – евроатлантически и прогресивен и малко по-източен и консервативен. Първият беше ясно обособен в мнозинство между ГЕРБ-СДС, ПП-ДБ и ДПС. Вторият – по-скоро представлява синхронизация между „Възраждане“ и БСП (отчасти и ИТН) по определени теми. Показателен пример за новото деление е напрежението около демонтажа на Паметника на съветската армия в София.

Електорална трансформация

Резултатите от редовните и предсрочните парламентарни избори през 2021 г. показаха, че общественото желание за промяна е налице и две политически партии („Има такъв народ“ и „Продължаваме промяната“), в два поредни вота, временно се превърнаха в равна по тежест алтернатива на ГЕРБ. Затова след изборите през ноември 2021 г. в 47-ото Народно събрание се създаде основа за правителство. По данни на „Галъп интернешънъл болкан“ към началото на януари 2022 г. за първи път от повече от десетилетие кабинет стартира работа си с по-голямо доверие, отколкото недоверие (Gallup International Център за обществени и политически изследвания и проучвания 2022a). Последният път, когато това се случва, е в началото на правителството на Бойко Борисов през 2009 г.

Краят на кабинета на Кирил Петков доведе до нови предсрочни избори, които се проведоха на 2 октомври 2022 г. и ново Народно събрание. На тях ГЕРБ-СДС спечели първото място. Поетапното разпадане на изградения „антиГЕРБ“ фронт доведе до обществена умора и по-скоро до желание за стабилност, отколкото за промяна. По данни на „Галъп интернешънъл болкан“ от изследване, проведено в началото на ноември 2022 г., 56% предпочитат да се състави правителство срещу 26,7%, които предпочитат нови предсрочни избори. Останалите нямат мнение. (Gallup International Център за обществени и политически изследвания и проучвания 2022b)

Спиралата от предсрочни парламентарни избори приключи след 2 април 2023 г. Вотът имаше по-скоро символен характер (затова „Продължаваме промяната“ и „Демократична България“ се обединиха) за водещите две формации, тъй като паритетът на върха за пореден път не даваше възможност за лидерство и за намиране на мнозинство. Втората последователна електорална победа на ГЕРБ-СДС (фиг.3) на предсрочен вот сложи край на политическото противопоставяне и създаде предпоставки за процес на политическа стабилизация. Правителството на Николай Денков започна с ниско доверие (16,6% по данни на „Галъп интернешънъл болкан“ срещу 69,7% недоверие), но без желание в пълнолетните български граждани за нови предсрочни избори – 46,1% срещу 30,1% желаещи. Близко една четвърт от респондентите пък нямат мнение по темата. По тази причина от социологическата агенция смятат, че:

„Българите сякаш още се колебаят в отношението си към нестандартната за страната власт, но са склонни да дадат шанс на трудно сформиралото се ново правителство – с известно облекчение, но без видим възторг.“ (Gallup International Център за обществени и политически изследвания и проучвания 2023a)

	Избори за Народно събрание				
	04.2021	07.2021	11.2021	10.2022	04.2023
Първа политическа сила	ГЕРБ-СДС (26,18%)	„Има такъв народ“ (24,08%)	„Продължаваме промяната“ (25,67%)	ГЕРБ-СДС (25,33%)	ГЕРБ-СДС (26,49%)
Втора политическа сила	„Има такъв народ“ (17,66%)	ГЕРБ-СДС (23,51%)	ГЕРБ-СДС (22,74%)	„Продължаваме промяната“ (20,20%)	„Продължаваме промяната“ (24,56%)

(фиг. 3)

Някои обществено-политически аномалии

Политическата ситуация след 2021 г. доведе до някои обществено-политически аномалии, парадокси и прецеденти. Например, изтеглянето на министрите на „Има такъв народ“ от кабинета на Кирил Петков през 2022 г. даде шанс на опозицията да се възползва от ситуацията и да премине в „атакуваща позиция“. Първо, беше отстранен Никола Минчев от поста председател на Народното събрание, а седмица по-късно беше проведен първи успешен „вот на недоверие“ в най-новата история на България след 1989 г.

В контекста на тезата на Андрей Райчев за „мини революция“, протестите от лятото на 2022 г. имаха защитен характер, защото „промяната“ се отбраняваше от силите на „статуквото“. При протестите от 2020 г. атакуващата сила беше „промяната“, а отбраняващата се – „статуквото“. По този повод Евгений Дайнов определя свалянето на кабинета „Петков“ като преврат от български тип, сравнявайки ситуацията с края на правителството на Филип Димитров през 1992 г., когато ДПС оттегля подкрепата си и кабинетът е свален с неполучен „вот на доверие“. А крайната цел според политолога е „реванш на задкулисието“ (Дайнов 2022).

По подобен начин през лятото на 2023 г. имаше и протести срещу президента Румен Радев, макар и малобройни, от евроатлантически ориентирани хора под надслов #impreachwithme (по подобие на #ДАНСwithme), според които той разпространява пропаганда в полза на Русия.

Тази протестна аномалия наблюдава и Стоян Радев, който смята, че: „Протестите на фигури от властта или от парламентарната опозиция говорят за фактическа политическа несъстоятелност. Неин симптом са и контрапротестите, защото чрез тях политическото управление се опитва да се скрие зад някаква симулирана гражданска подкрепа...“ (Радев 2023).

Законодателни промени

В края на 2022 г. беше премахнат изцяло машинният вот от ГЕРБ-СДС, ДПС и БСП (т.нар. „Хартиена коалиция“). Гласуването с машина беше един от успехите на партиите на „промяната“ в процеса на политическата трансформация и оптимизация на изборния процес. Успехът на машините си пролича на предсрочните парламентарни избори през юли и ноември 2021 г., както и на тези през октомври 2022 г. (фиг. 4) като елиминира грешките в протоколите и редуцира броя на невалидните бюлетини. Показателно затова е, че на предсрочния вот от април 2023 г., след новата промяна на правилата, невалидните бюлетини нараснаха почти четворно. Общественото одобрение за машините също беше налице. По данни на експресен следизборен телефонен сондаж на „Галъп интернешънъл болкан“ от юли 2021 г. мнозинство от 64,8% одобряват гласуването с машини срещу 29,5%, които не одобряват, а останалите нямат мнение (Gallup International Център за обществени и политически изследвания и проучвания 2021). В началото на декември 2022 г. пък

данни на агенцията сочат, че 55% са за машинен вот, а 37,5% са за смесен модел – машина и хартия (Gallup International Център за обществени и политически изследвания и проучвания 2022с).

(фиг.4)

Новото мнозинство в 49-ото Народно събрание наложи темата за промяна в Конституцията, която щеше да позволи съдебна реформа – основна тема на „Демократична България“, а впоследствие и на „Продължаваме промяната“.

Желанието за промени в основния закон не е ново и се налага периодични през последните над десет години около всяка политическа криза с всевъзможни предложения – от въвеждането на президентска република до намаляването броя на народните представители. През 2020 г. ГЕРБ излязоха с предложение за нова Конституция на Република България, което имаше по-скоро пропаганден ефект – заявление към протестиращите, че се търси нова алтернатива на системата. В случая с идеите на ПП-ДБ за промени, очакванията бяха за сериозна юридическа обосновка и ясен ангажимент за регулиране на разделението на властите в България. Предложенията в сферата на съдебната система обаче бяха изместени встрани от политически мотивирани такива, които бяха с насоченост към ограничаване правомощията на президента, двойно гражданство за народни представители и министри и промяна на националния празник (която накрая не беше гласувана). Темата „Трети март“ срещна обществено недоволство, което се видя от изследвания на общественото мнение – близо 70% от българските пълнолетни граждани смятат, че датата трябва да се запази (Gallup International Център за обществени и политически изследвания и проучвания 2023b). Граждански отговор имаше и чрез формиране на комитет за защита на националния празник, който стартира подписка за произвеждане на референдум по темата.

Неразбирането и неодобрението на част от политически насочените промени влоши комуникация между управляващи и управлявани и засили обществените разделения. От анализ на Наталия Киселова пък става ясно, че „част от конституционните промени са спорни“ (Киселова 2023), а възможността да бъдат обявени за противоконституционни може да отвори път към следващи поправки на основния закон.

Заклучение

Очакванията, че политическата трансформация, която започна след 2020 г., е приключила в края на 2021 г., се оказаха прибързани. Променящата се геополитическа ситуация рефлектира върху основната ос на противопоставяне „статукво-промяна“, с което се възобновиха стари обществени разломи. По този начин противопоставянето „Изток-Запад“ измести първоначалната идея за антикорупция и промяна. Електоралният паритет и политическото противопоставяне допълнително внесоха нюанс за разместването на политическите пластове и до преформатиране на политическите лагери през 2022 г. и 2023 г.

Натрупаната обществена умора от политическата криза беше отчетена както с намаляваща активност и с повишаване на протестния вот, така и с отчетливо желание за предвидимост и стабилност, въпреки ниското одобрение на трудно формираното правителство. По този начин, формално, протестната 2020 г. приключи през 2023 г. С прекратяването на противопоставянето „статукво-промяна“ и навлизането на България в „нов мини преход“, политическата криза временно беше преодоляна, но не е сигурно, че е приключила изцяло.

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Андреев, А. (2023). Преговори с ГЕРБ и ДПС, стрували си? *Дойче веле*. Извлечено от: <https://www.dw.com/bg/pregovori-s-gerb-i-dps-struva-li-si-hristo-ivanov-pred-dv/a-65817636>, 12.02.2023. // Андреев, А. (2023). Pregovori s GERB i DPS, struvali si? *Doyche vele*. Izvlecheno ot: <https://www.dw.com/bg/pregovori-s-gerb-i-dps-struva-li-si-hristo-ivanov-pred-dv/a-65817636>, 12.02.2023.

Божидаров, Д. (2022). 2020 година свърши чак сега, *СЕГА*. Извлечено от: <https://www.segabg.com/node/235227>, 14.02.2024. // Bozhidarov, D. (2022). 2020 godina svarshi chak sega, *SEGA*. Izvlecheno ot: <https://www.segabg.com/node/235227>, 14.02.2024

Дайнов, Е. (2022). Как се прави преврат в България: прилики и разлики между 1992 и днес, *Дневник*. Извлечено от: https://www.dnevnik.bg/analizi/2022/06/18/4359399_kak_se_pravi_prevrat_v_bulgariia_priliki_i_razliki/, 14.02.2024 // Daynov, E. (2022). Kak se pravi prevrat v Balgariya: priliki i razliki mezhdru 1992 i dnes, *Dnevnik*. Izvlecheno ot: https://www.dnevnik.bg/analizi/2022/06/18/4359399_kak_se_pravi_prevrat_v_bulgariia_priliki_i_razliki/, 14.02.2024

Киселова, Н. (2023). Промените в Конституцията – (не)желан коледен подарък. *Дневник*. Извлечено от: https://www.dnevnik.bg/analizi/2023/12/18/4567136_promenite_v_konstituciiata_nejelan_koleden_podaruk/, 14.02.2024. // Kiselova, N. (2023). Promenite v Konstitutsiyata – (ne)zhelan koleden podarak. *Dnevnik*. Izvlecheno ot: https://www.dnevnik.bg/analizi/2023/12/18/4567136_promenite_v_konstituciiata_nejelan_koleden_podaruk/, 14.02. 2024

Радев, С. (2023). Пре-въз-из-раждане на протеста, *Култура.бг*. Извлечено от: <https://kultura.bg/web/%d0%bf%d1%80%d0%b5-%d0%b2%d1%8a%d0%b7-%d0%b8%d0%b7-%d1%80%d0%b0%d0%b6%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d0%b5-%d0%bd%d0%b0-%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%82%d0%b5%d1%81%d1%82%d0%b0/>, 10. 02.2024. // Radev, S. (2023). Pre-vaz-iz-razhdane na protesta, *Kultura. bg*. Izvlecheno ot:

<https://kultura.bg/web/%d0%bf%d1%80%d0%b5-%d0%b2%d1%8a%d0%b7-%d0%b8%d0%b7-%d1%80%d0%b0%d0%b6%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d0%b5-%d0%bd%d0%b0-%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%82%d0%b5%d1%81%d1%82%d0%b0/>, 10.02.2024

Петрова, К. (2021). Андрей Райчев: Планът на Нинова пропадна и сега ще участва в строителството на Радевия кон. *Дир.бг*. Извлечено от: <https://dnes.dir.bg/na-fokus/andrey-raychev-planat-na-ninova-propadna-i-sega-shte-uchastva-v-stroitelstvoto-na-radeviya-kon>, 15.02. 2023. // Petrova, K. (2021). Andrey Raychev: Planat na Ninova propadna i sega shte uchastva v stroitelstvoto na Radeviya kon. *Dir.bg*. Izvlecheno ot: <https://dnes.dir.bg/na-fokus/andrey-raychev-planat-na-ninova-propadna-i-sega-shte-uchastva-v-stroitelstvoto-na-radeviya-kon>, 15 .02. 2023

Тачев, С. (2021). Гражданското участие в България в условията на Covid-19, *Докторантски четения*, Т. 4. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 705-718. // Tachev, S. (2021). Grazhdanskoto uchastie v Balgariya v usloviyata na Covid-19, *Doktorantski cheteniya*, Т. 4. Sofiya: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, s. 705-718.

Тачев, С. (2022). Антиправителствените протести в България от лятото на 2020 г. – нови битки, нови разломи, *КРИЗИ, ИЗБОРИ, ПАНДЕМИЯ*. Сборник с доклади от Национална кръгла маса, посветена на 20-годишнината на катедра „Политология, социология и културология“, Том 1. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 59-70. // Tachev, S. (2022). Antipravitelstvenite protesti v Balgariya ot lyatoto na 2020 g. – novi bitki, novi razlomi, KRIZI, IZBORI, PANDEMIYA. *Sbornik s dokladi ot Natsionalna kragla masa, posvetena na 20-godishninata na katedra „Politologiya, sotsiologiya i kulturologiya“*, Tom 1. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, s. 59-70.

Тачев, С. (2023) Приключи ли 2020 г.?, *Оффнюз.бг*. Извлечено от: <https://offnews.bg/analizi/prikliuchi-li-2020-g-802276.html>, 12 февруари 2024. // Tachev, S. (2023) Priklyuchi li 2020 g.?, *Offnyuz.bg*. Извлечено от: <https://offnews.bg/analizi/prikliuchi-li-2020-g-802276.html>, 12 fevruari 2024

Gallup International Център за обществени и политически изследвания и проучвания (2021) Нагласи след изборите. Извлечено от: <https://www.gallup-international.bg/44943/attitudes-after-elections/>, 12 февруари 2024. // Gallup International Tsentar za obshtestveni i politicheski izsledvaniya i prouchvaniya (2021) Naglasi sled izborite. Izvlecheno ot: <https://www.gallup-international.bg/44943/attitudes-after-elections/>, 12 fevruari 2024

Gallup International Център за обществени и политически изследвания и проучвания (2022a) Моментна снимка на институционалното доверие. Извлечено от: <https://www.gallup-international.bg/45546/institutional-confidence-snapshot/>, 12 февруари 2024. // Gallup International Tsentar za obshtestveni i politicheski izsledvaniya i prouchvaniya (2022a) Momentna snimka na institutsionalnoto doverie. Izvlecheno ot: <https://www.gallup-international.bg/45546/institutional-confidence-snapshot/>, 12 fevruari 2024

Gallup International Център за обществени и политически изследвания и проучвания (2022b) Моментна електорална картина и експериментални въпроси. Извлечено от: <https://www.gallup-international.bg/46414/electoral-snapshot-experimental-questions/>, 12.02.2024. // Gallup International Tsentar za obshtestveni i politicheski izsledvaniya i prouchvaniya (2022b) Momentna elektoralna kartina i eksperimentalni vaprosi. Izvlecheno ot: <https://www.gallup-international.bg/46414/electoral-snapshot-experimental-questions/>, 12.02.2024

Gallup International Център за обществени и политически изследвания и проучвания (2022c) Шенген – по-скоро важен за българите. Машините – по-скоро предпочитани. Извлечено от: <https://www.gallup-international.bg/46432/voting-machines-schengen-area/>, 12.02.2024. // Gallup International Tsentar za obshtestveni i politicheski izsledvaniya i prouchvaniya (2022c) Shengen – po-skoro vazhen za balgarite. Mashinite – po-skoro predpochitani. Izvlecheno ot: <https://www.gallup-international.bg/46432/voting-machines-schengen-area/>

Gallup International Център за обществени и политически изследвания и проучвания (2023a) Моментна картина след началото на юли. Извлечено от: <https://www.gallup-international.bg/47505/snapshot-after-the-beginning-of-july/>, 12.02. 2024// Gallup International Tsentar za obshtestveni i politicheski izsledvaniya i prouchvaniya (2023a) Momentna kartina sled nachaloto na yuli. Izvlecheno ot: <https://www.gallup-international.bg/47505/snapshot-after-the-beginning-of-july/>, 12.02. 2024

Gallup International Център за обществени и политически изследвания и проучвания (2023b) Конституционните идеи на първо обществено четене. Извлечено от: <https://www.gallup-international.bg/47547/constitutional-ideas/>, 12.02. 2024// Gallup International Tsentar za obshtestveni i politicheski izsledvaniya i prouchvaniya (2023b) Konstitutsionnite idei na parvo obshtestveno chetene. Izvlecheno ot: <https://www.gallup-international.bg/47547/constitutional-ideas/>, 12.02. 2024